

УДК 94 (477) 929

І. О. Кочергін

Національний гірничий університет

**НОТАТКИ ДО БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО-ЛІСОЗНАВЦЯ
А. В. НОВАКА**

Представлена біографія останнього голови Катеринославської губернської земської управи, ученого-лісознавця А. В. Новака.

Ключові слова: біографія, лісознавство, земство, Катеринославський інститут народної освіти.

Представлена биография последнего председателя Екатеринославской губернской земской управы, ученого-лесоведа А. В. Новака.

Ключевые слова: биография, лесоведение, земство, Екатеринославский институт народного образования.

The biography of the last Katerinoslav guberns'ka zems'ka uprava's chief, scientist in the field of forestry is presented in this article.

Key words: biography, forestry, zemstwo, Katerinoslav Institute of people's education.

З історією Придніпров'я пов'язана доля багатьох відомих та маловідомих природознавців, які народилися чи працювали тут. На жаль, не про всіх ми маємо достатньо відомостей.

Протягом трохи більше ніж 10 років на Катеринославщині жив і працював учений-лісознавець Андрій Васильович Новак. До недавнього часу про нього майже нічого не було відомо, хоча за своє життя він встиг попрацювати в кількох знаних навчальних закладах природознавчого напрямку. Про А. В. Новака згадує Г. Д. Гусейнов у монументальній праці «Господні зерна» як про репресованого професора Київського лісогосподарського інституту [2, с. 777], що не вповні відповідає дійсності.

А. В. Новак народився 30 листопада 1879 р. в селі Плетений Ташлик Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нині Кіровоградська область) у родині селянина¹ [1, арк. 4 зв., 15].

---

¹ Факт народження А. В. Новака потребує перевірки, оскільки він міг приховати своє соціальне походження, з огляду на час, в який було складено Особовий листок.

У «Трудовому списку», складеному в 1928 р., А. В. Новак вказав, що за національною приналежністю він є українцем, але в 1936 р. в «Особовому листку» зазначив, що він є сербом [1, арк. 4 зв, 16]. Трудовий список складався в часи українізації, тож А. В. Новак, який володів українською мовою, міг вказати національність із певних кон'юнктурних міркувань. Сербську, до речі, він знав також.

Про місце, де він отримав середню освіту, нічого не відомо. У 1895 р. Андрій Новак склав іспит на звання сільського вчителя і цілий рік учительював. Згодом вступив до Херсонської середньої хліборобської школи. На початку XX ст. опинився в Харківській губернії, де приступив до виконання обов'язків керівника маєтками землевласника Скалона, якому належало кілька тисяч десятин землі [1, арк. 5 зв].

Якщо вірити Особовому листку, складеному самим А. В. Новаком, протягом 1902–1908 рр. він навчався в Петербурзькому лісному інституті на спеціаліста з лісознавства. Після закінчення навчання деякий час викладав у школі Глоголевої в Петербурзі та на Вищих політехнічних курсах. Одночасно працював у географічному та Вільному економічному товариствах. В останньому навіть виконував обов'язки секретаря комісії з поширення сільськогосподарських знань, а з часом був обраний дійсним членом товариства [1, арк. 5 зв. - 6 зв.].

Ще зі студентських років А. В. Новак мав активну громадянську позицію. Під час Першої російської революції 1905–1907 рр. брав участь у селянському русі. Перебуваючи в Петербурзі, редагував журнал «Селянське землеробство», уже в 1917 р. був членом Селянського союзу, від імені якого його обрали делегатом Петроградської ради робітничих, селянських і солдатських депутатів [1, арк. 6 зв., 7 зв., 16].

На початку 1910-х рр., як вказує А. В. Новак, він через хворобу виїхав в Україну. Спочатку працював у земстві Полтавської губернії як представник уряду, пізніше перебрався на Катеринославщину.

Коли саме Андрій Васильович з'явився на Катеринославщині, точно не встановлено. Джерела свідчать, що вже в 1915 р. він обіймав посаду завідувача Катеринославського пісчаноярного округу і входив до числа гласних Бахмутського повітового земського зібрання від відомства державного майна [3, с. 313].

У 1917 р. життя А. В. Новака круто міняється. Із маловідомого земського діяча і чиновника він перетворюється на активного громадського діяча, одного з лідерів «оновленого демократичного земства».

Після лютневої революції 1917 р. в Катеринославській губернії по суті діяло три осередки влади: Тимчасовий виконавчий комітет громадських організацій, Рада робочих, селянських і солдатських депутатів і Катеринославська українська губернська рада.

Двадцять п'ятого червня 1917 р. на вимогу «демократичних» сил відбулася позачергова сесія губернського земського зібрання. Під час роботи нового земського зібрання стало помітно, що представники земства зі старого складу втратили свій вплив. По-перше, на засіданні головував не губернський маршалок дворянства, як було до цього, а представник від «демократичних» сил. По-друге, був повністю змінений склад губернської управи.

У перший день зібрання головою зібрання було обрано представника Селянського союзу Андрія Васильовича Новака. Через три дні, 28 червня, його ж обрали головою управи [4, с. 5, 73].

К. Д. фон Гесберга, який багато років був головою управи, перебрали, незважаючи на те, що зауважень до його роботи не було. К. Д. Гесберг навіть і не намагався виставляти свою кандидатуру, розуміючи, що це є марним, оскільки стало очевидно, що вплив у земстві захопили нові сили.

На цій надзвичайній сесії А. В. Новак намагався закласти нове підґрунтя роботи земства, яке мало базуватися на демократизмі та єдності. 26 червня, звертаючись до гласних, він сказав: «Товариші! Ми зараз переживаємо момент величезної державної ваги. Демократія все більше входить у життя, у роботу... На демократії лежить обов'язок зберегти державу від розпаду – політичного та економічного» [4, с. 22–23]. Андрій Новак закликав земців будувати нове життя в інтересах народу. Однак, як покаже час, в умовах революції це було дуже складно здійснити.

Необхідним підґрунтям розбудови нового життя А. В. Новак вважав єдність. Після обрання головою управи він звернувся до земців: «Товариші! ... я розумію, яка важка праця чекає на новий демократизований склад управи. Я закликаю вас до дружньої, спільної плідної роботи. Гадаю, що ноша, котру ми звалюємо собі на плечі, видасться легкою, якщо нам вдасться донести її з честю до того часу, коли з'явиться новий господар – Установчі Збори». Закликаючи до єдності, А. В. Новак протиставляв нове земство і управу своїм попередникам. «Спайтесь, – закликав він земців, – і будьте єдині, оскільки все, що робилося до цього часу, було спрямовано до протилежної мети» [4, с. 73, 87–88].

Отже, новий голова та члени управи були обрані внаслідок лют-

невих подій 1917 р. Вони сприйняли революцію, підтримали Тимчасовий уряд, очікуючи на еволюційний розвиток подій. Свою роль А. В. Новак вважав важливою на етапі, який передував скликанню Установчих зборів.

Після завершення зібрання між новими членами управи обов'язки були розподілені таким чином: голова управи А. В. Новак здійснював загальне керівництво відділами народної освіти, санітарного, ветеринарного і зоотехнічного, розпорядчого відділу і зоотехнічною станцією. Члени управи відповідали: Е. Я. Строменко – за агрономічний відділ, В. Е. Дубовик – за бухгалтерію, емеритальну касу, касу дрібного кредиту, К. А. Борисов – за санітарний і гідротехнічний відділи, А. А. Белецький – за страховий, за будівництво шляхів, відділ вогнестійкого будівництва, Г. З. Тимофеев – за ветеринарний і зоотехнічний [7].

Більшість управи складалася з представників третього стану: міщан і селян, які не мали поняття про земське самоуправління і характер роботи управи. За півроку, протягом яких працювала нова управа, земська справа втратила динаміку розвитку. Єдине, чим відзначився новий голова А. В. Новак, це систематичні звернення до населення губернії із закликами про допомогу земству й армії. 16 липня 1917 р. управа звернулася через земську газету «Народная жизнь» до народу: «Згідно з постановою губернського земського зібрання до вас звертається нова народна губернська земська управа із закликом підтримати велику земську справу рідної губернії, готову похитнутися від недоліку коштів» [5]. Подібне звернення публікувалося в земській газеті із завидною регулярністю. Та, очевидно, впливу на населення не мало. Заспокоюючи «трудове» населення губернії, нова губернська управа намагалася перекласти весь тягар земських зборів на «поміщиків, фабрикантів і заводчиків». З них збори обіцяли стягувати в першу чергу, енергійно і примусово [6].

Однак жодних дієвих заходів або кроків щодо поліпшення продовольчої, соціальної, фінансової ситуації нова управа так і не здійснила. В умовах політичної, економічної і соціальної кризи, що наростала, управа просто втратила контроль над ситуацією. Були зірвані вибори чергового губернського земського зібрання. Повітові земські зібрання, окрім Катеринославського, теж не відбулися. Вибори губернських земських гласних були проведені в повітових управах. У листопаді місяці Бахмутська повітова управа серед інших обрала А. В. Новака в губернські гласні [8].

Управа – це виконавчий орган земства, тому вибори губернських гласних цим органом ніяк не відповідали демократичному принципу, про який постійно говорили представники нової губернської управи. Нова управа замінила реальну роботу постійною балаканиною. 19 листопада 1917 р. вона знову зверталася до народу із закликом дати хліба для армії, вірячи, що «народне серце своїм могутнім поривом врятує армію і Росію» [9]. Однак намагання опертися на патріотичні почуття не привело до позитивних зрушень.

Протягом 1918–1919 рр. А. В. Новак продовжував очолювати Катеринославську губернську земську управу. У цей час земство являло собою кволий організм, який в умовах калейдоскопічних змін влади не міг впливати на ситуацію. До того ж самого А. В. Новака двічі арештовували як представника Селянського союзу – у часи Української держави гетьмана П. Скоропадського і під час захоплення Катеринослава військами Добровольчої армії А. І. Денікіна.

З остаточним установленням радянської влади, у 1920 р., А. В. Новак працював на різних господарських посадах в Катеринославському губернському земському відділі: головою губпосівкому, начальником губернського лісового управління, інспектором сільськогосподарської освіти Катеринославського губернського відділу народної освіти. У тому ж 1920 р. був запрошений лектором до Катеринославського землевпорядкувального технікуму, а в 1922 р. став викладачем Катеринославського інституту народної освіти (тепер Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара). Також він був обраний головою Катеринославської дослідної станції, з 1921 р. – головою Обласного управління з дослідної справи, а в 1922 р. призначений начальником Катеринославського головного лісового управління [1, арк. 8 зв., 9 зв. 17].

У 1924 р. Андрій Васильович залишає Катеринослав і переїжджає до Харкова, там викладає в Харківському сільськогосподарському інституті такі дисципліни: «Вступ до вивчення лісового господарства», «Загальне лісознавство». «Енциклопедія лісового господарства». Останній предмет він викладав також в Катеринославському ІНО. У 1926 р. А. В. Новак уже на посаді професора спеціального лісництва Київського Сільськогосподарського інституту, а в червні 1927 р. – декан лісо-інженерного факультету [1, арк. 9 зв.].

У 1930 р. А. В. Новак знову міняє місце роботи. Його було затверджено професором по кафедрі лісової меліорації Лісотехнічної академії в Ленінграді, яку він свого часу закінчив. У травні 1933 р. звільняється з роботи за власним бажанням і бере участь у Васю-

ганській експедиції [1, арк. 10 зв., 11 зв.]. Основною метою експедиції – а таких експедицій на Васюган радянська влада влаштувала цілих три – було вивчення можливостей для розселення на території басейну річки Васюган (північний район Томської області) розкуркулених сімей [10, с. 133].

Після завершення експедиції А. В. Новак до Ленінграда не повернувся. У листопаді 1935 р. він був зарахований спеціалістом ботанічного саду Томського державного університету [1, арк. 12 зв.], який став останнім місцем роботи Андрія Васильовича. Відповідні органи довідалися про його непросту біографію, незважаючи на те, що він намагався її приховати. У квітні 1937 р. він був заарештований, засуджений і розстріляний. Вирок було виконано 20 серпня 1937 р. [11].

Андрій Васильович Новак не належав до корифеїв природознавчих наук. Як і більшість спеціалістів, які отримали освіту ще за існування Російської імперії, він прагнув знайти своє місце в новій системі координат, створених радянською владою. Гадаємо, часта зміна місць роботи була пов'язана з намаганням уникнути «викриття» свого не вповні пролетарського минулого. Так, наприклад, у той самий час чинив ще один «катеринославець» – А. С. Синявський. На відміну від Антіна Степановича Андрій Васильович не зміг втекти від долі.

За той короткий час, що А. В. Новак прожив у Катеринославській губернії, він встиг побувати на багатьох посадах – значних і не дуже. Про його внесок у галузі лісознавства мало що відомо, але він залишиться в історії Придніпров'я останнім головою Катеринославської губернської земської управи.

Бібліографічні посилання

1. Государственный архив Томской области. – Ф. Р-815, оп. 12, д. 190. Трудовой список. Новак Андрій Васильович.
2. Гусейнов Г. Д. Господні зерна. Художньо-документальний життєпис / Г. Д. Гусейнов. – Д., 2004. – Кн. 8.
3. Екатеринославский адрес-календарь на 1915 г. – Екатеринослав, 1915.
4. Журналы заседаний Екатеринославского губернского земского собрания демократизированного состава. Чрезвычайная сессия 25–29.06.1917 года. – Екатеринослав, 1917.
5. К населению Екатеринославской губернии // Народная жизнь. – 1917. – 16 июля (№ 103). – С. 1.
6. К населению Екатеринославской губернии // Народная жизнь. – 1917. – 11 авг. (№ 125). – С. 1.

7. Местная жизнь // Народная жизнь. – 1917. – 4 июля (№ 92). – С. 3.
8. Народная жизнь. – 1917. – 17 нояб. (№ 201). – С. 4.
9. От Екатеринославской губернской земской управы ко всем гражданам Екатеринославской губернии // Народная жизнь. – 1917. – 19 нояб. (№ 203). – С. 1.
10. **Шичанина Ю. В.** Возникновение и изменение статуса поселения Новый Васюган в период с 1933 г. до конца 1960-х гг. // Вестн. Томск. гос. ун-та. – 2011. – № 353. – С. 133–135.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uznal.org/book_of_memory.php?bukva=13&name=33&surname=39&repression=24.

Надійшла до редколегії 17.11.2012 р.

УДК 378.097.113 (477.63) (092)

В. В. Іваненко

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

**ПОСТАТЬ АКАДЕМІКА В. І. МОССАКОВСЬКОГО
І МОДЕРНІЗАЦІЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
В 1960-х – 1980-х рр.**

Висвітлено в жанрі спогадів деякі штрихи до професійного портрета вченого і керівника, показано його особистий внесок у модернізацію та розвиток університету за часів ректорства (1964–1986).

Ключові слова: В. І. Моссаковський, ректор, людина, особистість, патріот, університет, наука, будівництво, оновлення, прогрес.

Освещены в жанре воспоминаний некоторые штрихи к профессиональному портрету ученого и руководителя, его личный вклад в модернизацию и развитие университета в годы ректорства (1964–1986).

Ключевые слова: В. И. Моссаковский, ректор, человек, личность, патриот, университет, наука, строительство, обновление, прогресс.

Some strokes are lighted up in the genre of flashbacks to the professional portrait of scientist and leader, his personal contribution to modernization and development of university during a rector (1964–1986).

Key words: V. I. Mossakovskiy, rector, man, personality, patriot, university, science, building, update, progress.